

הרב שמואל צבי ברנר

ירושלים

מהות ההבדל בין חטאת לאשם¹

תמצית: בפרשיות ויקרא-צו נאמרו תורת הקרבנות. יש שני סוגי קרבנות בהמה עיקריים הבאים על חטא: האחד הוא "חטאת", והשני הוא "אשם". (בתוך החטאת יש לפעמים אפשרות להביא במקום בהמה – עוף או מנחה).

ההבדל המהותי בין חטאת לאשם אינו ברור דיו. במאמר זה ננסה להבין את ההבדל ביניהם מתוך התבוננות בשלשה דברים.

א. לשונות המקראות ביחס לחטאת ואשם.

ב. מתוך סוגי החטאים.

ג. ומתוך הדינים המיוחדים שיש בחטאת מול אשם.

אחר שנבין את ההבדל, ננסה לעמוד על כמה נקודות בדברי חז"ל במשנה ובגמרא.

התבוננות בלשונות המקרא

המעין בפרשיית הקרבנות ישים לב שהתורה הקפידה מאד על כל קרבן – בשמו המיוחד לו, וחזרה על זה שוב ושוב, כגון: "עֲלֵה הָוּא", "מִנְחָה הָוּא", "חֲטָאת הָוּא", "אֲשָׁם הָוּא". ולכן באמת יש חשיבות מרובה להקרבה לשמה, וזה הרי כוונת "לשם זבח". לכן לכל קרבן יש שם ומהות אחרת, וממילא אף דינים שונים.

בלשונות המקרא בפרשיות ויקרא-צו, לא נמצא חילוקים מיוחדים לשוניים, ואדרבה ניתן למצוא את השורש "אשם" ביחס לקרבן חטאת, לדוגמא: בפר כהן משיח (ויקרא ד, ג) "אִם הִכְהֵן הַמְּשִׁיחַ יִחַטֵּא לְאֲשַׁמַּת הָעַם וְהִקְרִיב עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא פֶּר בֶּן בֶּקָר תָּמִים לֹה' לְחֲטָאת", וכן בפר העלם דבר של ציבור (שם, יג) "וְאִם כָּל עַדַּת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנִעְלַם דְבָר מֵעֵינֵי הַקֹּהֵל וְעָשׂוּ אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ וְאָשְׁמוּ", וכע"ז בנשיא (שם, כב) וביחיד (שם, כד). ובפרט בחטאת עולה ויורד (ויקרא ה, ד-ו) "...וְהָיָא יָדַע וְאָשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה: (ה) וְהָיָה כִּי יֵאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ: (ו) וְהִבִּיא אֶת אֲשָׁמוֹ לִיקָוֶק עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא..."

ובאותה מידה ניתן למצוא את השורש "חטא" ביחס לקרבן אשם. לדוגמא: באשם מעילות (ויקרא ה, יז) "וְאִם נֶפֶשׁ כִּי תִחַטֵּא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל מִצְוֹת יִקְוֶק אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ וְלֹא יָדַע וְאָשַׁם וְנָשָׂא עֹנּוֹ". וכע"ז באשם גזילות (שם, כא).

¹ בכתיבת המאמר נעזרתי בדברי רבים וטובים שניסו ללמד על מהות ההבדל בין החטאת לאשם ודבריהם משוקעים בדברי.

ואת הלשונות "כפרה" ו"סליחה" מצינו למכביר הן בחטאת והן באשם. אולם במקומות אחרים במקרא מצינו את הלשון "השבה" ביחס לאשם.

(במדבר ה, ז) "וְהִתְנַדְּדוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהִשִּׁיב אֶת אַשְׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וְחִמֵּשְׁתּוּ יֶסֶף עָלָיו וְנָתַן לְאֲשֶׁר אָשֵׁם לוֹ"

(במדבר יח, ט) "זֶה יִהְיֶה לָּךְ מִקֹּדֶשׁ הַקֹּדָשִׁים מִן הָאֵשׁ כֹּל קֶרְבָּנָם לְכֹל מִנְחָתָם וּלְכֹל חַטָּאתָם וּלְכֹל אֲשָׁמָם אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים לָּךְ הוּא וּלְבִנְיָךְ."

(שמואל א ו, ג) וַיֹּאמְרוּ אִם מְשַׁלְּחִים אֶת אַרְוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵל תְּשַׁלְּחוּ אֹתוֹ רִיקָם כִּי הָשִׁיב תְּשִׁיבוּ לוֹ אֲשָׁם אַז תִּרְפְּאוּ וְנִוְדַע לָכֶם לָמָּה לֹא תִסּוּר יָדוֹ מִכֶּם."

כלומר באשם יש מימד של "השבה", להשיב לה' דבר ועי"ז להתכפר. ולשון זו לא מצאנו לגבי חטאת. כך שעלה בידינו נקודה אחת, והיא שבאשם יש מימד של השבת דבר לה' משא"כ בחטאת, אך עדיין לא עמדנו על שורשם של דברים. ולצורך זה נעבור להתבונן בסוגי החטאים על מה מביאים חטאת ועל מה מביאים אשם.

סוגי החטאים

הנה הכלל של חטאת הוא, שכל שחייב במזיד - כרת, יש בו בשוגג חטאת. וכך דרשו חז"ל מלימוד המקראות. כלומר נעשתה ע"י האדם עבירה שמנתקת אותו מהחיים, עד כדי שאם היה זה במזיד - היה נכרת, ואולם עתה שעשה זה בשוגג - צריך הוא לכפרה שתחזירנו לשורש החיים. וזה נעשה ע"י עבודת הדם - שהדם הוא הנפש - בחיטוי המזבח.

לעומת זאת אשם בא על כמה עברות מיוחדות, וננסה לעמוד על המכנה המשותף שלהם - לאור הנתבאר - השבה על לקיחה.

א. אשם מעילות - על לקיחת דבר קודש.

ב. אשם גזילות - לקיחת דבר מחבירו עם שבועה בשם ה'. [ומוזכר לענין זה בפסוקים השורש "מעל" ("נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו...")]

ג. אשם שפחה חרופה - שזה מעילה באשת איש בדרגה הנמוכה (יש מחלוקת תנאים מהי שפחה חרופה, אך עכ"פ לכו"ע מדובר באישות שאינה גמורה).

ד. אשם נזיר - בנזיר שננטמא בימי נזירותו, שהנזיר הוא קדוש וכשננטמא פגע בקדושה. (ועי' בבלי נזיר ט, א דלב"ש שאין שאלה בהקדש ה"ה נמי דאין שאלה בנזיר, ופי' תוס' "דנזירות כהקדש דכתיב קדוש יהיה גדל פרע")

ה. אשם מצורע - ראה צרעת עוזיה על שמעל בקודש [דברי הימים ב-כו (יח) וַיַּעֲמְדוּ עַל עֲזִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא לָךְ עֲזִיָּהוּ לְהַקְטִיר לָהּ כִּי לַכֹּהֲנִים בְּנֵי אֶהֱרֹן הַמִּקְדָּשִׁים

להקטיר צא מן המקדש **פי מעלת** ולא לך לכבוד מה' אלהים: (יט) ויזעף עזיהו ובגדו מקטרת להקטיר ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית ה' מעל למזבח הקטרת] וכן צרעת גיחזי על לקיחת כסף [מלכים ב-ה, כז] "העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות: (כז) וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם ויצא מלפניו מצרע בשלג].

ו. אשם תלוי – לא נתברר לי לעת עתה. (ויש בו שאלה גדולה, איך יתכן שאם ודאי חטא מביא חטאת בת דנקא, ואילו עתה כשמסתפק האם חטא מביא אשם בערכך כסף שקלים, ועי' רמב"ן עה"ת כאן. ויש לציין שיש שיטות תנאים ש"מתנרב אדם אשם תלוי בכל יום" ויובן עפי"מ שנבאר להלן במהות האשם).

לסיכום: ראינו שחטאת באה בדרך כלל על סוגי חטאים שבמזיד היה האדם נכרת מעמיו, ואילו אשם בא על סוגי חטאים של מעילה ולקיחת קודש. וכעת נעבור להתבונן בדינים המיוחדים של חטאת מול אשם.

הדינים המיוחדים שיש בעבודת החטאת ובדמו

בהתבוננות בדיני החטאת, נראה שיש בחטאת דינים מיוחדים משאר הקרבנות וכן מאשם, ובפרט לגבי עבודת הדם שבחטאת.

- א. בחטאת יש מתן ארבע שהן ארבע.
- ב. ודוקא למעלה מחצי המזבח.
- ג. ודוקא על הקרנות.
- ד. ודוקא באצבעו של הכהן, ולא מהכלי.
- ה. ובצורה של חיטוי המזבח (כלומר לא בזריקה או שפיכה).
- ו. רק דם חטאת (לרבנן) טעון כיבוס.
- ז. רק בחטאת יש לפעמים נתינת דם על מזבח הפנימי, ועל הפרוכת. וביו"כ אפילו לפני ולפנים בקדש הקדשים.
- ח. בחטאת שייך חטאות הציבור, ואילו באשם אין אשם ציבור.
- ט. יש חילוקים בחטאת בין חוטא לחוטא (כגון משיח נשיא ויחיד שמשוח מביא פר נשיא מביא שעיר ויחיד מביא כשבה או שעירה) ואין הבדלים כאלה לגבי אשם.
- י. באשם יש בו שיעור מסויים (שתי כסף) ואילו חטאת אפילו בת דנקא.
- יא. חטאת בדרך כלל באה על שוגג, ואשם בא אף על במזיד.

הסבר החילוק בין חטאת לאשם

ביאור הדבר, בחטאת - עיקרו הוא עבודת הדם, ושמו מורה עליו, שמהותו הוא "לחטא" - לנקות. לעומת זאת אשם כפי שראינו ענינו הוא השבה לה'.

כלומר, בחטאת עצם עבודת הדם וחיטוי המזבח, זה המכפר של החטאת, דהיינו הדם אשר הוא הנפש מכפר ומחטא ומטהר את ריחוק הנפש ממקורה. אבל באשם הבאת הקרבן והשבת דורון במקום החטא - זה עצמו העונש וזה עצמו המכפר. ולכן עבודות דם האשם - דומות לעולה, כי באמת גם אשם הוא בעצם השבה של לקיחה ע"י הבאת קרבן.

ומצאתי שהדברים מתפרשים בדברי הרמב"ן ויקרא ג, א וז"ל:

"בעבור כי החטאת בחייבי כריתות, שתשוב הנפש אל האלהים אשר נתנה,

והאשם לא יבא על חיוב כרת, וכאלו הוא לריח ניחוח כעולה".

עפי"ז נבוא לבאר כמה דברים בדברי חז"ל במשנה ובגמרא.

מחלוקת חכמים ורבי אליעזר באשם כחטאת

שנינו בריש מסכת זבחים:

"כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה חוץ מן הפסח והחטאת, הפסח בזמנו והחטאת בכל זמן. רבי אליעזר אומר אף האשם, הפסח בזמנו והחטאת והאשם בכל זמן, אמר רבי אליעזר **החטאת באה על חטא והאשם בא על חטא** מה חטאת פסולה שלא לשמה אף האשם פסול שלא לשמו".

ובגמ' דף י, ב הובאה ברייתא (תוספתא ריש מכילתין), ובתחילה רבי יהושע דוחה את ה"בנין אב" מחטאת משום דמה לחטאת שכן דמה למעלה, ולפי המסקנא רבי אליעזר לומד מהיקש "אמר לו רבי אליעזר הרי אומר **כחטאת כאשם** מה חטאת שלא לשמו פסול אף אשם שלא לשמו פסול".

לגבי הפסול של דם שנכנס להיכל, שנינו להלן דף פא, ב: "רבי עקיבא אומר כל דמים שנכנסו לכפר בהיכל פסולין וחכמים אומרים חטאת בלבד רבי אליעזר אומר אף האשם שנאמר **כחטאת כאשם**".

וכמו כן מצינו לענין אשם שמתו בעליו, בתמורה דף כ, ב: "אשם שמתו בעליו ושכיפרו בעליו ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויפלו דמיו לנדבה ר' אליעזר אומר ימותו", רש"י בפסחים דף עג, א מפרש את טעמו של רבי אליעזר "כל צדדיו של רבי אליעזר היה עושה אשם כחטאת לכל דבר, שנאמר **כחטאת כאשם**".

מאידך, גם לשיטת חכמים לומדים מההיקש של "כחטאת כאשם" לגבי סמיכה, וכמבואר בסוף הסוגיא בדף יא, א: "ולרבנן למאי הלכתא איתקש אשם לחטאת, לומר לך מה חטאת טעונה סמיכה אף אשם טעון סמיכה".

ובספרא (צו פרשה ה פרק ט אות א): "כחטאת כאשם מה חטאת מן החולין בידו הימנית וביום, אף אשם מן החולין ביום ובידו הימנית"².
ויל"ע מדוע לרבנן יש את הילפותא רק לגבי סמיכה, ואילו לגבי שאר הדינים דלעיל לא קיבלו את ההיקש של אשם חטאת.

כמו כן יש לבאר מדוע לרבנן אשם שלא לשמו כשר, הרי כאן סברת ר"א יותר מובנת דסו"ס אשם בא על חטא, ומה שייך שיקרב אשם ולא יעלה לבעליו לשם חובה.

וזו באמת סוגיית הגמ' בדף ה,א שריש לקיש הקשה "אם כשרים הם ירצו, ואם אין מרצין למה באין", וענה לו "רבי אלעזר מצינו בבאין לאחר מיתה שהן כשרין ואין מרצין", והשיב לו ר"ל, דבשלמא בעולה שייך שבאה אחר מיתה, אך אשם דלא אתי לאחר מיתה מנלן", והשיבו ר"א "הרי מחלוקתך בצידו רבי אליעזר אומר אף האשם", וענהו ר"ל "זהו שאומרין עליו אדם גדול הוא קאמינא אנא משנה שלימה ואת אמרת לי רבי אליעזר". ואח"כ הגמ' שקלי וטרי להוכיח זאת מהפסוקים וללמוד דאשם שלא לשמו כשר ולא מרצה.

אולם עדיין טעמא בעי, איך יתכן שיש אשם בלי שיכפר, וכטענת רבי אליעזר "החטאת באה על חטא והאשם בא על חטא, מה חטאת פסולה שלא לשמה אף האשם פסול שלא לשמו".

לאור הנ"ל תתבאר שיטת חכמים. לגבי השאלה למה לרבנן למרות שס"ל את ההיקש "כחטאת כאשם" מ"מ לא למדו זאת לגבי כיבוס דם. והתשובה, כי דווקא בחטאת שעיקרה הוא הדם, נאמר הדין דכיבוס, אבל בשאר קרבנות כולל אשם – אין הדם עיקרי כ"כ כמו חטאת אלא עצם הבאת הקרבן והקטרתו.

וכמו כן מובן, למה דווקא בחטאת יש את הדין של "מתה" כי לא שייך כפרה וחיטוי על הנפש אחרי שהבעלים מת (או בשאר האופנים של חטאות מתות) משא"כ אשם שעיקרה הוא ריצוי והשבה ודורון כמו עולה.

אולם לגבי סמיכה, שאינה דבר מהותי בחטאת לבדה, אלא זה גם בעולה, בזה שפיר לומדים שיש סמיכה באשם מחטאת.

ומעתה יובן, איך שייך לפי רבנן אשם כשר שלא עלה לבעלים לשם חובה. כי דווקא בחטאת שכל מהותה הוא כפרה וחיטוי, אם אינה מכפרת אין שייך להביאה, אבל אשם מהותו הוא השבת דורון לה' על האשמה וכמו עולה, ולכן גם אם היה לא לשמה, ולכן אינו עולה לבעלים לשם חובה, מ"מ עדיין שייך להקריבו כדורון וכמו עולה (כמובן שנשארים לו כל דיני אשם דהיינו שהכהנים אוכלים את הבשר).

² אמנם שם למדו סמיכה באשם מ"תורה אחת לכם – לסמיכה", ולא כמו הבבלי שלמדו זאת מ"כחטאת כאשם".

ביאור לפי"ז בגמ' זבחים ט, ב "הני עולות נינהו"

ומעתה יש לדון בחטאת נזיר ומצורע, שאין באים על חטא, מה גדרם לאור הנ"ל. והנה בדף ט, ב הגמ' דנה במחשבת לא לשמה ושינוי בעלים - בחטאת - באופן שחשב לשם חטאת נזיר ומצורע, או על מי שהוא מחוייב חטאת נזיר ומצורע. ויש בזה פלוגתת אמוראים.

לדעת רבא, חטאת חלב ששחטה לשם חטאת דם או חטאת ע"ז - כשרה, כי סו"ס נשחטה לשם חטאת של כפרה וא"כ הוה כשוחט חטאת לשם חטאת. אבל שחט חטאת חלב לשם חטאת נזיר ומצורע - פסולה, והטעם כי "הני עולות נינהו", ולכן הוה כשוחט חטאת לשם עולה. ונסתפק רבא בשחט חטאת חלב ששחטה לשם חטאת דטומאת מקדש וקדשיו דמצד אחד באה על כרת כמותה, ומצד שני אינה קבועה כמותה כי היא חטאת עולה ויורד.

ולדעת רב אחא בריה דרבא, גם בחטאת חלב לשם חטאת דם - פסולה, וטעמו דבעינן "ושחט אותה לחטאת - לשם אותה חטאת".

ולגבי שינוי בעלים, חטאת חלב ששחטה על מי שהוא מחוייב חטאת דם - פסולה. דהוה שינוי בעלים דנחשב מחוייב כפרה כמותו. על מי שמחוייב חטאת נזיר ומצורע - כשרה. דלא חשיב מחוייב כפרה כמותו. והספק הוא בשחט חטאת חלב על מי שמחוייב חטאת עולה ויורד.

ודברי רבא, "הני עולות נינהו" טעונים ביאור. וכן צריך לבאר למה לרב אחא בריה דרבא כשבאנו לדון לגבי שינוי בעלים אין המחוייב חטאת נזיר ומצורע נחשב מחוייב כפרה כמותו.

אולי אפשר לבאר כך, לפי רבא כל סוגי החטאות שבאים על חטא, יש להם שם אחד, ואין שם נפרד לכל חטא וחטא ביחס לקרבן, וממילא לחטאת נזיר ומצורע שאינן באים על חטא יש שם שונה, ואין הכוונה שיש להם שם עולה, אלא שם חטאת שונה, ונקרא עולה כי צורת החיטוי של נזיר ומצורע - זה ע"י הבאת קרבן (כעין עולה) ולא ע"י כפרת דמים.

אולם לפי רב אחא בריה דרבא, דס"ל שלכל חטא וחטא - יש לקרבן חטאת שלו - שם מיוחד, א"כ הרי ממילא דכ"ש שלחטאת נזיר ומצורע יש שם נפרד. אמנם כשבאנו לדון לגבי שינוי בעלים הרי בזה צריך "מחוייב כפרה כמותו", ולא "מחוייב חטאת כמותו" - כלומר אדם שצריך סוג כפרה כמותו של חיטוי דם וכו', ולא שמחוייב חטאת כמותו בסוג של עולה כנ"ל.

והנה יל"ע לפי ר"א הקפר דנזיר נקרא חוטא, וגם בנזיר טהור, האם אליביה לרבא לא יהיה שינוי קודש בשחט חטאת חלב לשם חטאת נזיר.